

שיטת המהרש"ל בעניין האיסור לשנות מדברי התורה

למערכת 'המעין' שלו וברכה.

ראיתי בגיליון 'המעין' טבת תשפ"ה (גיל' 252) את מאמרו של הרב אוריאל בנר שליט"א בעניין 'לא תעמוד על דם רעך', ובהע' 22 העיר על דבריי בספרי 'משכיל לדוד' בהם התייחסתי לשיטת המהרש"ל באיסור לשנות מדברי התורה. הרב בנר העיר כי מדברי הפוסקים נראה שהביאו את דבריו כהוראה מחייבת לכל אדם וכ'הלכה למעשה'. כיון שהדברים נוגעים ל'הלכות נפשות', והקורא עלול להבין מהערה זו שעליו למסור את נפשו שלא לשנות מדברי התורה, מצאתי לנכון להעמיד את הדברים במקומם הנכון. המהרש"ל [ים של שלמה ב"ק סימן ט] דייק מתירוץ אחד בתוספות בבבא קמא (לח, א ד"ה קראו), שהייתה חובה לחכמי ישראל שלימדו הלכה מסוימת לומר אותה כפי שהיא למרות שהייתה סבירות גבוהה שהיא לא תמצא חן בעיני המלכות, וכתב שיש ללמוד משם שהם היו חייבים למסור את הנפש ולא לשנותה. המהרש"ל לא ציין מקור נוסף בחז"ל לאיסור זה, אלא כתב מסברא שהוא 'ככופר בתורת משה בדבר אחד', וממילא הוא בכלל מצות קידוש ה'. המהרש"ל האריך שם בנושא, ולדבריו יש בפסק הלכה זה משמעות הלכתית גם ביחס לנכרים שאמונתם משנה לפחות פרט אחד מהתורה המסורה לנו, עיי"ש.

אמנם פשוט שאם היה מדובר בהלכה מחייבת לכל אדם, שכאשר הוא נשאל בהלכה מסוימת והוא חושב שטוב יהיה לשנות בה משהו מהאמת שהדבר אסור ושעליו 'ליהרג ולא לעבור' ולשנות, הרי שהייתה צריכה הוראה זו להיות כתובה במפורש בספרי ההלכה, וגם צריכה מקור ברור. והנה ברמב"ם, ובטור ובשו"ע יו"ד סי' קנז בדין "על איזה עבירות יהרג ואל יעבור" שם נמנו העבירות שעליהן יש ליהרג ולא לעבור לא הובאו דברי המהרש"ל, וגם לא בנושאי הכלים שם, והלא דבר הוא. אדרבה, בשו"ת יד אליהו [לובלין תע"ב, סי' מח] כתב שאמנם היש"ש 'החמיר מאוד בזה' שאסור לשנות דין תורה אפילו משום פיקוח נפש, אבל ראייתו מהתוספות אינה מכרחת, דיתכן שידעו שאין להם סכנה בעצם הדין אלא רק בביאור הטעם. והוא מסיק שם כי בוודאי במקום סכנה מותר לשנות, שאין לך דבר העומד מפני פיקוח נפש, ומה שהזהיר המהרש"ל שלא לשנות היינו רק באופן דליכא סכנה בוודאי אלא רק חשש סכנה, אבל באופן שהדבר ידוע שיש סכנה ודאי מנין למהרש"ל להחמיר בזה יותר משאר כל המצוות שנאמר בהם 'וחי בהם', והרי אין זה בכלל עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים שבהם אמרינן 'יהרג ואל יעבור'.

ואוסיף, אם מצד סברת המהרש"ל, הרי כשהנשאל אינו כופר בתורה, ואין שאלת הגוי בכדי להעבירו על דתו, והוא עושה כן מסיבה אחרת כגון לחנופה, כמו שמובא בסוטה (מא, ב) ששינו ישראל את הדין ואמרו לאגריפס 'אחינו אתה', אף שבברייתא כתוב

שהקפידו עליהם הרי הם לא נענשו על השינוי והכפירה בדין אלא על החנופה, ומנא לן לחייב סתם אדם למות על זה?

כדי ליישב תמיהה זו על המהרש"ל, כתבתי שיש לומר שדבריו נתכוונו דווקא ל'חכמי ישראל' או 'בית דין הגדול' שהציבור הולך אחרי פסקיהם ודבריהם עלולים לשנות את התורה, עליהם חל האיסור לומר הלכה שאינה נכונה עד כדי פיקוח נפש, ולא על כל אדם. עיי"ש שנסתייעתי מדברי מו"ז בגדר 'בל תוסיף' ומדין זקן ממרא שעליהם יש איסור להוסיף מצוות ולומר שדבריהם הם מצוה מהתורה. ואם זו כוונתו, בזה אכן יש יסוד לאיסור שבדברי המהרש"ל. אבל בשאר אדם אין הכרח לומר כך, כפי שצינתי לדברים שנאמרו במאירי ששינה מפני איבה וחשש מהגויים, וכן נהגו בכל הדורות וכפי שהבאת במאמריך. אבל גם לאחר הדברים האלו כתבתי בסוף דבריי שגם אם לא פסקו הפוסקים שיש בזה 'יהרג ואל יעבור', אין ספק שקיימת על חכמים חובה להיזהר בעניין זה מדברי התנא באבות [א, יא] 'חכמים היוהרו בדבריכם', ולזה בוודאי שיש ללמוד מדברי המהרש"ל על חומרת עניין אמירת הלכה שאינה נכונה העלולה לגרום לטעות בהלכה לציבור, לכן בצדק חששו פוסקים רבים לדברי המהרש"ל והביאו אותו בכדי להדגיש את החובה שלא לשנות את פסקי התורה.

בהתייחס לסיפור שהבאת על החשש משפרכת הדם הנקי של אברהם סטבסקי על ידי יהודים [מה שלצערנו אכן קרה בסופו של דבר באירוע כואב אחר כשנהרג מאש יהודים], ומרן הגרא"ה קוק זצ"ל יצא בראש המערכה להגנתו, יש לציין כי בקריאתו של הרא"ה ובכרוז הרבנים שהובאו במאמרכם לא הייתה כל אמירה הלכתית. לכן ברור הדבר שגם הוא לא התבקש לשנות שום הלכה, ויתירה מזו גם לא נשקפה לו שום 'סכנת נפשות' בשל כך מהשלטון האנגלי. אלא שכנראה לפי גרסת הגרמ"צ נריה זצ"ל ככל שהיה מפרסם התנצלות על קריאתו הראשונה היו עלולים לפרש את דבריו כהסכמה למשפטי ה'ערכאות' [שבזה אכן הוא היה נחשב כ'מרים יד בתורת משה', אם כי לא מצינו שצריך למסור נפש על כך], או שהייתה לדעתו עלולה לצאת מכך החלשת קריאתו למשפט צדק ולהצלת אברהם סטבסקי. לכן בוודאי ההסתמכות של הרא"ה על דברי המהרש"ל היא רק כפי שאמרנו שעל החכמים להקפיד מאוד בדבריהם במקום שעלול לצאת מכשול מהם. גם המובאה מדבריו בשו"ת דעת כהן בדברי המהרי"ל בדיני בכור שנמסר לנכרי, שהסתייע מרן הרא"ה מדברי מהרש"ל לפירושו במהרי"ל "שמסתמא הרב והקהילה דינא קאמרו, וכיחוד לפי דברי מהרש"ל ביש"ש", גם שם הביא את דברי הי"ש"ש רק לראיה לזה שמסתמא 'לא היו משנים את הדין בכד'. כך גם לגבי המובאה מדברי הגר"א שפירא שמוחה ומבהיר שדיין או רב חייב לומר את דעתו ההלכתית ללא מורא כמו שכתוב לא תגורו מפני איש, וציין לחומרת הדבר את דברי הי"ש"ש.

גם בסיפור שהובא על הגר"מ פיינשטיין שדן במה שמפרסמים שההלכה היא שיש לחלל שבת מדאורייתא להצלת גוי, במושכל ראשון אמר שאין הלכה כמהרש"ל, וגם לאחר חילוקו אין הכרח סביר שהלכה כמהרש"ל שיש דין יהרג ואל יעבור לכל אדם המשיב שלא כהלכה, אבל ודאי ידע שיש ראייה מדברי המהרש"ל לחומרא הגדולה בפרסום של הלכה

לא נכונה, ולכן בהסברו השני חילק בין מקום שלא יצא מכשול מהדברים שאז אין חשש המהרש"ל קיים, לבין מקום שיוצא מכשול מדבריו. וכן מה שהביא מאגרות משה (אורח חיים ח"ב סימן נא) משמע מדבריו שאין דין זה פשוט, אלא כתב שי"ל שתוס' בסוטה [בתירוץ אחד] סברי כמהרש"ל. גם בתשובותיו ח"ה אבן העזר ח"ג סימן יח הביא את דברי המהרש"ל לסייע לכך שאסור לאפשר בסידור קידושין נתינת טבעת מהאשה לאיש, גם אם זה בתוספת או בהבהרה שאינם מתכוונים לקידושין, מפני שהדבר יכול לגרום למכשול להפוך דיני התורה. והוסיף שם שבדין הגמרא בב"ק לכאורה מפני הסכנה יכלו חכמי ישראל לכתוב ולתקן ישישראל חייבים לשלם לגוים והיה מועיל מדין הפקר ב"ד, ואעפ"כ לא רצו לשנות מדין התורה, ומוכח שגם במקום סכנה וגם כשאין חשש קלוקל אסור לשנות מדברי תורה. כתבתי כל זה, משום שאכן חשוב מאוד לכל אדם - ובפרט לרב שדבריו עלולים לגרום מכשול - שלא לשנות דינים והלכות, אבל אינו בכלל 'יהרג ואל יעבור'.

בביאור דברי המהרש"ל, אם כתב את דבריו לחומרא או לפי מה שכתבתי במאמרי, הבוחר יבחר. אך חשוב שלא יצא מכשול ממאמר זה להוסיף הלכה של 'יהרג ואל יעבור' במקום שאין חיוב כזה על פי הדין.

בברכת התורה,

דוד לאו (הרב הראשי ונשיא בית הדין הגדול תשע"ד-תשפ"ה), ירושלים

* * *

עוד בעניין נס פך השמן וההיתר להדליק פתילות זקות במקדש

לעורך 'המעין' שלו'.

ראיתי שנושא עובי הפתילות במנורת המקדש נידון ב'המעין' האחרון (גיל' 256, טבת תשפ"ו) עמ' 101 ובכמה גיליונות קודמים, ויישר כוחכם. רציתי לציין שהארכתי בבירור השאלה האם קיים שיעור על פי הדין לעובי הפתילות ובכל המסתעף מעניין זה גם בקשר לביאור הנס בחנוכה, מפי ספרים וסופרים ראשונים ואחרונים, בביאורי על ס"א מספר 'בתי כהונה' לרבי יצחק הכהן רפאפורט, תלמידו של הפרי-חדש ורבו של החיד"א. סימן זה הוא ביאור לפירוש הרא"ם על הסמ"ג הלכות חנוכה, ובו הוא מפלפל בכל עניין טומאת השמן ונס פך השמן ורבים מהנידונים שהעלו האחרונים בעניין כאשר דבריו לא היו למראה עיניהם. הספר נדפס פעם אחת בלבד (איזמיר תצ"ו, ומשם בדפוס צילום ירושלים תש"ל). את ס"א הדפסתי מחדש עם הערות וביאורים (ירושלים תשע"ג, נמצא באוצה"ח), ושם בעמוד קכא (אות לג-לד) ובהערות הארכתי בעניינים אלו, ועי' בעיקר בהע' רצה בעניין בן ביבאי הממונה על הפקיע, ובהע' רצט בעניין שיעור השמן ועובי הפתילה (וע"ע בעניין זה בספר עמודי אור ס"מ מ ובספר מנחת ברוך ס"ק קט ענף ד) ובדברי הבית הלוי ועוד.

בברכה רבה,

מנחם אדלר, ירושלים

עוד בעניין 'בעלי הנפש' של החיד"א

לעורך שלו.

בגיליון האחרון של 'המעין' (גיל' 256 [טבת תשפ"ו] עמ' 134 ואילך) התפרסם מאמרי 'החיד"א בספריית ישיבת הר עציון'. בעקבות פרסומו קיבלתי שתי הערות חשובות: א. כתבתי שהחיד"א פותח את רישום הבעלות במילים 'חדא"י נפשא"י', תרגמתי אותם וצינתי שהם רומזות לשמו של החיד"א ולספר 'בעלי הנפש' - אבל העירני הרב דוד משלוב שנשמט ממני שהביטוי הנ"ל לקוח מהגמרא בפסחים סח, ב' רב ששת כל תלתין יומין מהדר ליה תלמודיה, ותלי וקאי בעיברא דדשא ואמר: חדא"י נפשא"י, חדא"י נפשא"י, לך קראי, לך תנאי'. ב. מאחר שבשער הספר 'בעלי הנפש' במהדורת ברלין תקכ"ב עליה דנתי נכתב 'בעל הנפש', סברתי לתומי כי זה הוא אכן שם הספר המקורי, ואילו השם המקובל 'בעלי הנפש', שגם החיד"א קרא לו כך בשיר שכתב ברישום הבעלות, בטעות יסודו. אולם העירני ידידי הרב יחזקאל דרוק שהדברים הפוכים - שם הספר במקור הוא 'בעלי הנפש' כפי שמפורש בהקדמת הראב"ד לספר 'וקראתי שמו ספר בעלי הנפש על שם כי הוא חוק ומשפט למושלים על נפשותם' וכו', וכך שמו גם בדפוס הראשון של הספר ונציה שס"ב, ואין בזה ספק. דווקא הרישום בשער של מהדורת ברלין שבו נכתב 'בעל הנפש' ביחיד הוא טעות דפוס. ומודה ועוזב ירוחם.

דוד ארונובסקי, ירושלים

* * *

עוד על הרצי"ה קוק והרצי"ה מלצר זצ"ל

לחברי מערכת 'המעין' שלום רב.

במאמר 'בין הרב צבי יהודה קוק לרב צבי יהודה מלצר זצ"ל' ('המעין' גיל' 256 [טבת תשפ"ו] עמודים 4-6) נדפסה לראשונה איגרת שכתב הרצי"ה קוק לרצי"ה מ, וכן איגרת תנחומים שכתב הרצי"ה קוק על פטירת הרצי"ה מ (אמנם איגרת זו כבר הובא צילומה בספר "משמיע ישועה" עמ' 529). בשתי האיגרות כותב הרצי"ה קוק לשון "ידיד נפשי" על רעהו הרצי"ה מ, לשון נדירה ומיוחדת אצלו. על הקשרים ביניהם עמד כבר בקצרה מו"ר הרב יהושע מגנס שליט"א, שזכה ללמוד משניהם, בתחילת מאמרו הנפלא "עוד על הרב צבי יהודה מלצר זצ"ל" ('המעין' תשרי תש"ע עמ' 97). והנה, לאחרונה (אדר תשפ"ה) נדפס כרך שני של איגרות הרצי"ה זצ"ל "צמח צבי", ושם בעמוד האחרון באיגרת קיג מכ"ז אלול תרפ"א כותב הרצי"ה מחו"ל לאביו הראי"ה בארץ ישראל על פגישתו עם "בן הרב מסלוצק הרא"ז מלצר, הצעיר המצוין בדעת תורה ויראה, בעדינות נפש ושכל טוב, ומוכשר לקבל טהרה ורוממות רוח מקודשת". בגוף הדברים לא התבאר האם הרב צבי יהודה מתכוון לרצי"ה מלצר שבאותה שנה היה בן 22 או לאחיו ר' פייבל שהיה אז בן 24, אך למעשה ברור שהכוונה לאח הצעיר יותר ר' צבי יהודה, שכן אחיו הגדול ר' פייבל כבר

עלה ארצה במהלך שנת תרפ"א. אין ספק שהקשרים החמים בין הבנים הושפעו רבות מהקשרים ההדוקים וההערכה ההדדית הגדולה שהייתה בין אבותיהם גדולי ישראל מן הראי"ה זצ"ל ומרן הגרא"ז זצ"ל, קשר שזכיתי בזמנו לתארו בחוברת "אז נדברו יראי ה'" (איתמר תשס"ד).

עמיחי כנרתי, עוז ציון, בנימין

* * *

'לא יגרע אפילו יום אחד כל ימי חייו מלומר קדיש'

מצוי בתפילות בבתי הכנסת שאף אחד מהמתפללים אינו בשנת אבל או ביום זיכרון להוריו, כך שאחרי אמירת שיר של יום ו'אין כאלוקינו' ו'עלינו' איש אינו אומר קדיש. והדבר תמוה, שהרי הגמרא אומרת שמי שעונה אמן ואמן יהא שמה רבא אחרי אומר הקדיש קורעים לו גזר דין של שבעים שנה (שבת קיט, ב, הובא בטור או"ח סי' נו), ואיך מוותרים על זכות זו ללא סיבה? וחלילה לחשוב שזו גוזמא בעלמא, שהרי דברי חז"ל הם קודש קודשים, ודבריהם פשוטם כמשמעם שקורעים את גזר הדין של האדם ודנים אותו לטובה אם מקפיד על עניית האמנים האלו! בדורנו יהודים רבים מחפשים 'סגולות' להטבה ולהצלחה, ואיך אפשר לוותר על סגולה אדירה זו שמקורה בדברי חז"ל הקדושים? כוח עצום קיים בעניית אמן ואמן יהא שמה רבא, ובעזרתו יכולים לבטל גזירות קשות ולהשפיע שפע של ברכה והצלחה, וחבל לוותר על כך על לא-דבר (וראה בהרחבה בספרים הנפלאים שלייקטו את המעלות שיש בעניית אמן, כגון "כתר מלוכה", "נוטרי אמן", העלון השבועי "וכל מאמינים" מבית "בני אמונים", ועוד). התקלה הזו נובעת מכך שאנשים חושבים שרק בשנה של האבלות וביארציט יש עניין לומר קדיש, וזה לא נכון. בספר פלא יועץ ערך כיבוד אב ואם כתב דברים נוראים ומרגשים עד מאוד בנושא: "ויאמר קדישים ויתפלל עבור מנוחת אביו ואמו, ולא יעשה כן ב"ב חודש ויום יאהרציט לבד, כי מי הוא זה בדור יתום זה שניקה האיש מעוון במשפט י"ב חודש ואחר כך ינוח ויעמוד לגורלו, ולמיחש בעי, ומה גם שאמירת קדישים אינה כדי להציל מעונש בלבד אלא גם גורמת עליו לנפש המת. הנה כי כן ראוי לבן שכל ימי חייו יהא דיוקנו של אביו חקוק בפניו, וידמה כאילו צועק מרה מתוך אש להבה ואומר 'בני ידידי חונני חונני הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי'. ואף אם חושב שאביו צדיק גמור ותתענג בדשן נפשו, ידמה כאילו נותן לו מטעמים כאשר אהב אביו בעבור תברכהו נפשו, לא יגרע אפילו יום אחד כל ימי חייו מלומר קדיש וליתן צדקה עבור נפש הוריו. ומה טוב שיהא שגור בפיו לומר מדי יום יום 'יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שתקבל ברחמים וברצון כל מעשה הטוב אשר אני עושה, בין במחשבה בין בדיבור בין במעשה, ויהיה הכל לזכות ולמנוחת ולעילוי נפש רוח ונשמה של אבי ואמי וחמתי וכו', ויהי רצון שתהא נפשם צרורה בצרור החיים'. ובוזה ישא ברכה מאת ה', ומנפש הוריו". עכ"ל. והנה מצוי בשנה של אבלות ל"ע, או ביום היארציט שמתקוטטים כדי להיות חזן, וכאן אפשר כל יום ויום לעשות נחת רוח להוריו בלי שום מחלוקת, ובפרט במנין שאין מי

שאומר קדיש בסוף התפילה - מי פתי שיוותר על זכות אדירה כזו. ומצוה לפרסם דבר זה בכל תפוצות ישראל. ובוודאי שמעשה זה יצילנו מצרות רח"ל, וישפיע על כל ישראל שפע עצום של רחמים וברכות וישועות, ויקרב את הגאולה במהרה בימינו, אכ"ר.
בברכת כהנים באהבה.

גמליאל הכהן רבינוביץ (מח"ס "גם אני אודך" וש"ס), רחובות

* * *

עוד בעניין פתח האולם ועל אפשרות ראייתו מתוך העזרה

לידידי העורך שליט"א שלום רב.

גיליון 'המעין' האחרון (256, טבת תשפ"ו) הגיע אלינו, וכרגיל התמלא הבית אורה זו תורה. במיוחד האיר המאמר של הרב טשינגל שליט"א 'תבנית אולם' על מבנה האולם שבחזית ההיכל בבית השני. קטונתי מלהכיל את כל הראיות והאסמכתאות, אולם, עלה בדעתי שבעזרת המאמר של הרב טשינגל מתיישבת מימרא של ריש לקיש בטוב טעם ודעת; שכך אומר ריש לקיש במסכת יומא כא, א-ב (והדברים מובאים גם בסוף מסכת חגיגה ובמנחות): 'מאי דכתיב על השלחן הטהר, טהור - מכלל שהוא טמא - כלי עץ העשוי לנחת הוא, וכל כלי [עץ] העשוי לנחת אינו מקבל טומאה וחוצץ בפני טומאה! אלא מלמד שמגביהין אותו לעולי רגלים, ואומרים להם: ראו חיבתכם לפני המקום שסילוקו כסידורו, שנאמר לשון לחם חום ביום הלקחו'. מתוך הקשר הדברים מתבקש לומר שריש לקיש הבין שהגבהת השולחן והצפייה בו היו חוויה למספר רב ככל הניתן של עולי רגלים, שאם לא כן, אין היגיון בהנהגה זו, שהתועלת ממנה מועטה, ומצד שני הכשירה את השולחן לקבל טומאה (שהרי בכך כבר אינו עשוי לנחת), וגם תבעה מאיתנו להעמיד שומרים ברגל (או מעין שומרים) להזהיר את עמי הארץ שלא יגעו בשולחן (ראו משנה סוף חגיגה).

והנה, רש"י שם ביומא כתב בד"ה שמגביהין אותו: 'ומראין אותו לחוץ'. וזה מבחינה מעשית צריך עיון, שנניח שמגביהין את השולחן כדי לנייד אותו ממקומו הקבוע בצד צפון של החצי הפנימי של ההיכל למרכז של החצי הפנימי של ההיכל, עדיין כדי לצפות בו צריך הקהל שבעזרה לעמוד ממש מול פתח האולם, שרק אז יזכה הצופה לראות את השולחן שעומד במרכז של החצי הפנימי של ההיכל, שהרי מי שיעמוד בעזרה ויצפה אל פתח האולם, כשהוא צופה בו מצד צפון של העזרה או מצד דרום של העזרה, ולפי ההסבר המקובל שלאולם היה קיר בנוי גם בצד המזרחי, יראה רק את חלקו הפנימי של האולם בצפון או בדרום, ובוודאי לא יראה את פנים ההיכל, וכיצד, אם כן נקט ריש לקיש לשון כל כך גורפת 'שמגביהין אותו לעולי רגלים', ושוב קשה עוד, מה ההיגיון בהנהגה זו שרק מיעוט מעולי הרגל שבעזרה זוכה לחזות בה?

ואכן, ב'הגהות וציונים' במהדורת עוז והדר מביאים שם ביומא שבדפוסים ישנים ברש"י הנוסח 'מוציאין' ('מוציאין אותו לחוץ', במקום 'ומראין'),¹ ומפנים לשו"ת הרדב"ז חלק ו סימן ב"א קעה, שנוטה לומר שלא הוציאו את השולחן ממש מההיכל האולם, אלא רק הוציאו את השולחן ממקומו בחצי המערבי של ההיכל לכיוון פתח ההיכל, אך לא מעבר לכך לתוך האולם, וכמובן, שלא לעזרה.² ועדיין, כדי לצפות בשולחן צריך הצופה שבעזרה לעמוד ממש מול פתח האולם, וכל שאר העומדים בעזרה אינם זוכים לראות את השולחן, והכל לפי ההסבר המקובל שלאולם היה קיר בנוי גם בצד המזרחי, וכל זה תמוה.

אולם, לפי הסבר הרב טשינגל הכל מיושב: אם פוסקים שרוחב האולם היה הרבה יותר רחב מרוחב פתח ההיכל, וגם פוסקים שלא היה לאולם קיר בנוי בצד המזרח, אם כן, כשמוציאים את השולחן לכיוון פתח ההיכל (היינו, לפי הגירסה ברש"י שמובאת במהדורת עוז והדר, ולפי הירושלמי והפסיקתא), כל מי שיעמוד בעזרה בצפון או בדרום ויסתכל לכיוון האולם, יראה בהכרח גם את השולחן שעומד בפתח ההיכל, אפילו שהשולחן עדיין עומד בתוך שטח ההיכל, ולא מוצא החוצה אל האולם או לעזרה (אא"כ, בדיוק אחד העמודים שבפתח האולם עומד בין הצופה שבעזרה לבין השולחן, או שהמזבח שבעזרה מסתיר לצופה את פתח האולם, ולזה יש לצופה פתרון פשוט, והוא לזוז ימינה או שמאלה או לעלות על הכבש או אפילו על המזבח), וכך מתקיימים דברי ריש לקיש כפשוטם 'שמגביהין אותו לעולי רגלים'.

יהי רצון שזוכה לראות מהרה בנאים בבניינם וכהנים בעבודתם ואת שולחן הזהב המוצא לעולי הרגלים להראות חיבתנו לפני המקום.

שאל בר אילן, יד בנימין

לרב שאול שלום וברכה.

יש"כ על הערה היפה, אך לדעתי נראה שהיא אינה נוגעת לשיטתי בעניין האולם. אמנם נכון שע"פ שיטתי ישנם יותר מקומות בעזרה שניתן לראות מהם את פתח ההיכל והשולחן שהוצב בו (ראה תרשים), אך הגמרא אומרת שמראים אותו "לעולי הרגלים",

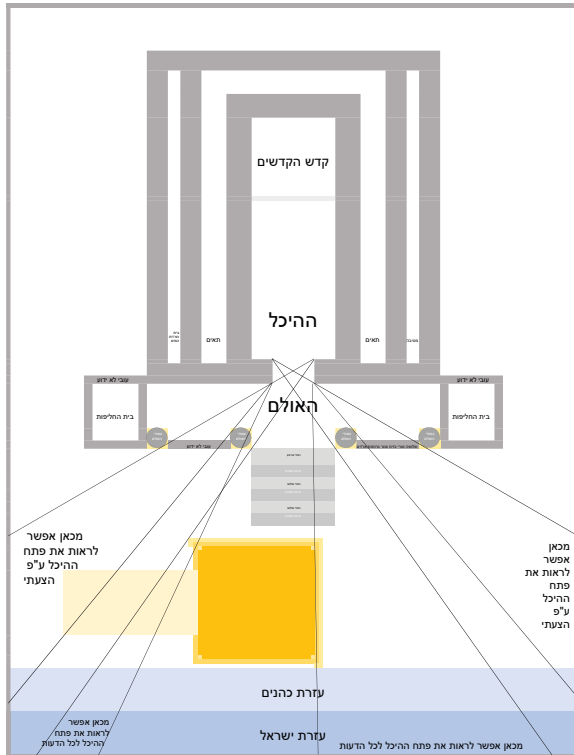
1 ושוב מצאתי שהוא מפורש על ידי רבי אמי בשם ריש לקיש (!) בירושלמי בסוף חגיגה פרק ג הלכה ח וגם בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק כה פסוק כח (פרשת תרומה); ולכאורה, כן הפשט כבר במשנה שם בסוף חגיגה, שהרי אם "אומרין להם הזהרו שלא תגעו בשלחן ותטמאוהו", ההיגיון אומר שהיינו משום שהגבהת השלחן ברגל הגדילה את הסיכוי למגע של עמי הארץ בשלחן, ואם כל עניין ההגבהה ברגל הוא אך ורק העברת השלחן מצפון ההיכל למרכז ההיכל, ועדיין אין מוציאין את השלחן מהחצי הפנימי של ההיכל לכיוון הפתח של ההיכל, החשש למגע של עמי הארץ לא אמור להתגבר אפילו ברגל.

2 אך ראה ברמב"ם פרק י"א מהלכות מטמאי משכב ומושב הלכה י"א ובמשנה למלך שם, שלכאורה משמע ממנו שהבין שמי שמפרש ש'הוציאו' את השולחן, הבין שהוציאו את השלחן ממש ואף לעזרה.

והם לכאורה עומדים רק בעזרת ישראל שהיא באחת עשרה האמות המזרחיות של העזרה, ובדרום השטח הוא לכל הדעות לא ניתן לראות ממנו את פתח ההיכל (ליתר דיוק - את השולחן העומד שם) מכיוון שהמזבח והכבש מסתירים אותו. ע"פ חשבוני במיקום הכי טוב יראו את פתח ההיכל מעזרת ישראל רק מגובה של יותר משש אמות מקרקעיתו, ובשביל שיראו את השולחן שגובהו כשלוש אמות יצטרכו להרימו לגובה של כשלוש אמות ואז ייראה רק קצה הלחם העליון, ועדיין כל זה ייראה רק בכמה אמות ספורות בשטח הנ"ל. לעומת זאת בחציה הצפונית של עזרת ישראל גם בלי שיטתי ניתן לראות כמעט מכולה את השולחן שבפתח ההיכל דרך פתח האולם, כך ששיטתי לא מוסיפה כמעט דבר לעניין זה.

יש לצייין עוד להערת השיטה מקובצת על הדף מנחות כז, ב אות ו שתמה על שיטת רש"י שיש לאו לישראל שנכנס פנימה מעזרת ישראל, מהגמרא שמגביהין את השולחן וכו', ונראה שהבין שעולי הרגלים נכנסו 'בין האולם ולמזבח' בשביל לראות את הלחם בפתח האולם.

ישראל מאיר טשינגל, תל ציון

מקור חדש להיתר הוולד בהזרעה חוץ גופית לאשת איש

ידועה מחלוקת הפוסקים בדין הזרעה חוץ גופית של זרע ישראל לרחמה של אשת איש. מוסכם שהדבר אסור לכתחילה מכמה טעמים, ואין כאן המקום להאריך בזה; כל דיונונו עוסק רק בכשרות הוולד בדיעבד. יש סוברים שהוולד ממזר, משום שממזר הוא מום זר (יבמות עו, ב), ואיסור הממזר דומה הוא לאיסור כלאיים, וכל שהאב והאם זרים זה לזה הם כמינים מחולקים, והתוצאה היא שהוולד ממזר. ויש סוברים שהוולד אינו ממזר, שאין ממזרות אלא בביאת איסור (ראה באנציקלופדיה הלכתית רפואית כרך ב עמ' 577).

יש שהוכיחו מהתוספות ביבמות (טז, ב) לאיסור. תוספות הקשה על הדעה שגוי הבא על בת ישראל הוולד ממזר, הרי ביאת היתר היא. ובתירושו הראשון והעיקרי כתב "וי"ל אף על גב דביאת היתר היא מדאורייתא בצנעא, מ"מ כיון דלא תפסי בה קידושין הוי ממזר". ולכאורה עולה שלדעת התוספות יש ממזרות בלא ביאת איסור! אמנם יש לומר שאע"פ שיש לפי דעה זו ממזרות בלא ביאת איסור, גם התוס' יודה שאין ממזרות בלא ביאה. ונראה להוכיח זאת מדברי התלמוד (יבמות עה, ב), ששאלו שם מנין שפצוע דכא וכרות שפכה הם מומים באברי ההולדה, והתשובה לזה "במתניתא תנא: נאמר לא יבא פצוע דכא, ונאמר לא יבא ממזר, מה להלן באותו מקום, אף כאן באותו מקום" (בסמ"ג לאוין קיח-קיט העתיק "מקום ביאה", אך לא ברור אם זו גרסתו בתלמוד או שהוסיף מילת הבהרה). מה הכוונה שהממזר הוא "באותו מקום"? אי אפשר לומר שהכוונה שיצירת הממזר היא מטיפת זרע שמקורה באותו מקום, שכן כל אדם נוצר מטיפת זרע ואין כאן דבר ייחודי בממזר, וניתן היה ללמוד סמוכים גם מה'איש' האמור בפסוק הקודם "לא יקח איש את אשת אביו". אלא בוודאי שהכוונה שממזרות נובעת דווקא מביאה אסורה. ועוד, בתלמוד שם מובא שפצוע דכא בידי שמים כשר, ודין זה למדו באותו אופן "במתניתא תנא: נאמר לא יבא פצוע, ונאמר לא יבא ממזר, מה להלן בידי אדם, אף כאן בידי אדם". א"כ הממזר הוא בידי אדם ובאותו מקום. וצ"ל שהלימוד הוא שהממזרות תלויה במעשה שנעשה "באותו מקום". מהו מעשה זה? יש אפשרות שהמעשה הוא הוצאת הזרע מן הגוף בלבד, ולפי זה גם בהזרעה מלאכותית נעשה דבר זה, ואין צורך בביאת איסור כדי להיות ממזר. אך קשה לומר שהממזרות תלויה רק בהוצאת זרע מן הזכר. פשט דברי התלמוד הם שהמום שבממזר, הבעייתיות שבו, היא הוצאת הזרע באותו מקום. עצם הוצאת הזרע מן הגוף, הגם שהיא איסור חמור מצד עצמה, אין בה כלל עניין לממזרות.

מוכח מכאן שממזר הוא דווקא על ידי ביאה שיש בה בעייתיות, ולדעת תוספות בעייתיות זו אינה דווקא כאשר הביאה אסורה ממש, אלא אף בערבוב המינים כגון בגוי ישראלית יכול להיווצר ממזר, אולם בלא ביאה ממש לא שייכת כלל ממזרות.

לא מצאתי שהביאו ראייה לעניין זה מדברי התלמוד הנ"ל.

בברכה,

אלעזר גרינברג, עמיחי, בנימין

עוד על הרצל ועל שליחותו

לעורך 'המעין' שלום רב.

קראתי את מאמרו של ד"ר וייס על תוכנו וזמנו של המהפך היהודי-ציוני של הרצל בגיליון הקודם של 'המעין' (עמ' 61 ואילך) ונודעזעתי עד עומקי נשמת. הניסיון לצבוע את בנימין זאב הרצל בצבעים של "השגחה אלוקית" או "צדקות" הוא לא פחות משכתוב פנטסטי של ההיסטוריה. הרצל לא היה איש מאמין שחזר לכור מחצבתו, אלא אריסטוקרט וינאי שסלד מהדת, בז למסורת היהודית, וראה ביהדות המזרח-אירופית המאמינה "המון נבער" שיש לחנכו מחדש ברוח התרבות הגרמנית. בניגוד לניסיונות המוזרים לייחס לו "חוויה מיסטית", הרצל עצמו הבהיר בכתב ידו מהו היחס שלו לבורא עולם. ביומנו (ספר א, עמ' 155, 14 ביוני 1895) הוא כותב בצניות שאינה משתמעת לשני פנים: "אני מודה שאני אינני נשמע לשום דחף דתי... אלוהים הוא בשבילי צורך שכלי בלבד". עבור הרצל, המונח "אלוהים" לא היה ישות חיה שמתפללים אליה או שומרים את מצוותיה, אלא בסך הכל הגדרה פילוסופית קרה, סוג של "מנגנון" שנועד להסביר את מהלך גלגלי ההיסטוריה. הוא לא חזר בתשובה ולא חיפש את קרבת השכינה, הוא פשוט השתמש במושג "אלוהים" ככלי עזר לוגי, תוך שהוא מצהיר שאין לו שום רגש דתי. ההוכחה הטובה והפשוטה ביותר לכך היא אורח חייו הפרטי, שהיה מנותק לחלוטין מכל זיק של יהדות, ואפילו בשיא פעילותו הציונית הרצל חגג את חג המולד בביתו. ביומנו (ספר א עמ' 285) הוא מספר בסיפוק על עץ האשוח שהציב לילדיו. כשהרב גודמן ביקר בביתו ונחרד, הרצל לעג לו בליבו. הרצל גם לא מל את בנו הנס, ומדובר בסירוב אקטיבי לקיים מצוה המגדירה את השייכות לעם היהודי. לימים בנו התנצר, ואמר כי הוא סבור שזה היה רצון אביו. ב"מדינת היהודים" (1896) הוא כותב על העברית בביטול: "הרי לא נוכל לדבר עברית איש עם רעהו. מי מאיתנו יודע עברית במידה כזאת שיוכל לבקש כרטיס נסיעה ברכבת?". הוא ראה בעברית שפה מתה ופרימיטיבית שאין לה מקום במדינה מודרנית.

ד"ר וייס במאמרו רואה בפרץ הכתיבה של הרצל שבעקבותיו יצא לדרכו הציונית "השראה". חבריו הקרובים ראו בזה פסיכוזה. כשקרא את רעיונותיו לפני ידידו הטוב פרידריך שיף, האחרון פרץ בבכי ואמר לו: "תיאודור, אתה פשוט משוגע". שיף היה כה מודאג, שהוא הפציר בהרצל להיבדק אצל פסיכיאטר. הרצל עצמו מתעד ביומנו את תחושת הרדיפה שלו: "אני חושש לפעמים שמא תיטרף דעתי" (יומן, 16 ביוני 1895). העובדה שהרצל נתפס ל"שיגעון" שהוביל בסופו של דבר להקמת המדינה יכולה להתפרש מבחינה תיאולוגית כמהלך שבו אלוהים משתמש ב"כלי שבור" כדי לבצע את רצונו, כפי שכתוב "לב מלכים ושירים ביד ה'", אך זה אינו מעיד דבר וחצי דבר על צדקותו או אמונתו של הרצל עצמו - שהיה ונותר כופר גמור. הרצל לא רצה מדינה יהודית במובן המסורתי, אלא מדינה ליברלית-חילונית שתדמה לוינה או לפריז. ב"מדינת היהודים" הוא משרטט חזון אנטי-דתי ברור: "נחזיק את כוהנינו בתוך בתי הכנסת שלהם, כשם שנחזיק את צבא הקבע שלנו בתוך הקסקטינים... בצבא ובמדינה אין להם כל פתחון פה". הניסיון לצייר את הרצל כ"צדיק" או כאישיות רוחנית הוא

בושה וחרפה ליהדות. להדביק תארים של קדושה לאדם שהתנגד לברית מילה, חגג את חגי הנוצרים ובז לשם שמים, זוהי סטירת לחי לכל מה שהיהדות מייצגת.

מצד שני, דמותו של הרצל היא גם בושה לחילוניות הישראלית, שממשיכה להתגאות בו כ"חווה המדינה". אדם שחלם על מדינה דוברת גרמנית, שביקש בתחילה להטביל את כל יהודי אירופה לנצרות, ושכל קשר בינו לבין תרבות יהודית אותנטית היה מקרי בהחלט, אינו יכול להיות מודל לחיקוי. הרצל לא היה גיבור לאומי, אלא אדם אובדני, אחוז דיבוק של שיגעון גדלות, שבו לתורה ומצוות, ואולי השתמש מדי פעם ביהדות כדי להלהיב את קהל שומעיו וככלי להגשמת הפנטזיות האירופאיות שלו. הגיע הזמן להפסיק להשתחוות לפסל של הרצל. הוא לא היה "אביר אלוהים", הוא היה הארכיטקט של המרד הגדול נגד שמים, אדם שחי ומת ככופר, וכל ניסיון להכשיר את דמותו הוא עיוות של האמת ההיסטורית.

יהודה הלר, ירושלים

לעורך 'המעין' שלום רב.

קראתי בתשומת לב את דברי המערער. חז"ל קבעו: "כל לא ידענא פשיעותא היא". מתוך אחריות וכבוד לאמת ההיסטורית הייתי מציע לאדון הנכבד לבדוק את העובדות מצד אחד, ומאידך להתייחס בכבוד לתלמידי חכמים ענקיים כמו הרב אברהם אליהו קפלן והרב קוק ועוד הרבה שהבינו את הפנימיות והגדלות של הרצל, לא רק בהתלהבות שאחזה רבים בתחילת פעילותו - אלא גם הרבה אחרי שכבר סיים את תפקידו בעולם הזה. בעל "שרידי אש" הדגיש לא-פעם שהרצל "כולו ובתוך-תוכו היה טבעו דתי". הרב ד"ר יצחק ברויאר ממנהיגי אגודת ישראל, מתנגד חריף של הרצל בתחילה ששינה את דעתו לגמרי אחר כך, קבע כבר בתחילת דרכו שפעולתו של הרצל "עשויה להציל מתבוללים יהודים מן התנכרות הגמורה למוצאם היהודי". אי אפשר להתעלם מכל אלו ומרבים אחרים כמותם.

ברור שכותב התגובה לא רק שלא קרא את ספרי (שבו טענותיו מופרכות אחת לאחת), אלא נראה שאפילו את המאמר שהוא מבקר הוא קרא באופן שטחי וסלקטיבי. הוא בעיקר לא מסביר כיצד "מחלת הנפש" של הרצל הדביקה תוך זמן קצר רבבות אנשים, והביאה ליצירה ללא תקדים בהיסטוריה, יצירה שהיא הבסיס למציאות בה כולנו חיים היום. חמור מכך, התגובה כוללת הוצאת ציטוטים מהקשרם בצורה קיצונית. כך למשל הוא כותב שביזמניו הרצל מתאר הצבת עץ חג המולד בביתו, ואף מביע יחס מזלזל כלפי רב שביקר בביתו - אבל הוא לא מציין שזו הייתה הפעם האחרונה שהוא נהג כך (כפי שנהגו יהודים רבים בסביבתו החברתית), ושגם אז זה היה מעשה נטול כל משמעות דתית. בשנים הבאות הרצל דאג לשכור מורה לעברית לילדיו, והקפיד שהם יקראו קריאת שמע לפני השינה. המבקר לא מתייחס ל"המנורה", הסיפור הנפלא והמרגש על חנוכה שהיבטיו האוטוביוגרפיים גלויים למדי, שבו הרצל מבטא בעוצמה את הצורך בחינוך על פי המסורת היהודית כתנאי-בל-עבור למודעות לזהות היהודית, שבלעדיה אין ערבות להמשכיות הקשר עם העם והארץ. המערער בוודאי לא קרא את "אלטנוילנד", הרומן הספרותי שבו הרצל מתאר מדינה שבה מסורת ומודרנה מתקיימות זו לצד זו בלי סתירה, ובירושלים החדשה "בית המקדש נראה מכל

מקום". הרצל מתאר ערב שבת ירושלמי עם אווירה רוחנית חזקה, כמעט אידיאלית. והוא גם מתאר סדר פסח אורתודוקסי על כל פרטיו. כל זה מנוגד ניגוד גמור לדימוי שהמערער - ולצדו גם רבים אחרים - מתארים בו את הרצל כאדם חילוני המנותק ומנוכר ליהדותו. עוד לפני הקונגרס הראשון מצא הרצל לנכון לומר "התרגלתי כבר לסילוף דמותי עד כדי כך שאני המום ממש כשלשם שינוי אין מעוותים את דברי". בחוש כמו-נבואי תיאר הרצל את עצמו כ"אחד מאותם כלים שאנשים ישרו אחרי שהשתמשו בהם".

אני חייב גם להעיר שבדקתי את מראי המקום של הציטוטים שהמערער מצטט, והם אינם נמצאים במקומם - לא בשתי המהדורות העבריות של היומנים וגם לא במהדורה המקורית הגרמנית, וחלק מהציטוטים גם מעוות ומוצא מהקשרו. נראה שהמערער לא ראה כלל את המקורות שהביא, וציטט את ציטוטי ממקור משני מפוקפק ומגמתי כלשהו, שלא הקפיד על דיוק הדברים.

בספרי "הרצל - קריאה חדשה" שנדפס בעברית בשנת תשס"ח הצגתי עובדות, ובמאמרי בגיליון הקודם השלמתי את הדברים בהשערה מתקבלת על הדעת, ולדעתי גם משכנעת. למיטב הבנתי התמונה ברורה לכל מבקש אמת: כוונותיו וגם מעשיו של הרצל היו לטובת עם ישראל, ובמקביל גם כוונו לחיזוק הזהות היהודית ובוודאי שלא לפגיעה בה. הרצל היה שליח נאמן לשליחות שהטיל עליו ריבונו של עולם.

ד"ר יצחק וייס, ירושלים

'אבל בציונים חרה אפך'...

רבי מאיר אריק היה מגדולי דורו. נפטר לפני מאה שנה בשנת תרפ"ו. בין השנים תרע"ב-תרע"ד היה הרב של העיר בוצ'אץ'. וכך כותב עליו עגנון בספרו 'עיר ומלוואה' עמ' 673-672:

ישב לו הרב ר' מאיר אריק ורעה את צאן מרעיתו על שדה התורה, אבל גבולה של תורה נצטמצם. בתי תורה נתרוקנו, והבחורים נפנו לעסקי מסחר ולבתי לימודיות. ואף על פי שבאותם הימים חידשו את הישיבות שלא היו קיימות בארץ גליציה זה מאה שנה ויותר, ואף בעירו הקימו ישיבה, לא היה מקומה ניכר. תומכיה לא היו מועטים - אבל הלומדים בה לא היו מרובים. אם רצה האב לשלוח את בנו לישיבה לא רצתה האם. רצו שניהם לא רצה הבן, נתקנא בחבריו שנכנסו לגימנסיון וביקש אף הוא להיכנס לגימנסיון. יש שנמשך לגימנסיון מחמת הבגדים המיוחדים שתלמידי הגימנסיון לובשים שדומים הם למלבוש של קציני צבא, וכן מחמת שמרבים בטיולים, ומחמת ימות החופש שפטורים בהם בכל שנה מעול בית ספר, ויש שנמשכו אחר הגימנסיון משום שהוא פרודור לאוניברסיטה שכל לומדיה יוצאים דוקטורים. ויש שלא ידעו מה מבקשים, אבל ידעו שאינם רוצים לישוב בישיבה ואינם רוצים להיות מחובשי בית המדרש. בחורים אחרים יש שפירשו מן התורה קודם שהתחילו בה, שנפנו להבלי הזמן, מי לציונות ומי לסוציאליזם. מאחר שהסוציאליסטים הפקיעו עצמם מרשותה של תורה ממילא לאו בעלי דברים שלו הם, אבל בציונים חרה אפך. למידי בתורה, ועושים מעשים שהם כנגד התורה, כגון שמשחקים שם בערי ארץ ישראל בכדור רגל בשבת, ואם מותר להאמין לאותן השמועות הבאות מארץ ישראל מרובה שם פריקת עול מצוות בין הציונים יותר מבשאר כל המקומות...